

DE BIOGRAFIE ALS GENRE IN DE WETENSCHAPSGESCHIEDENIS

CATRIEN SANTING*

Er zijn legio motieven voor het schrijven van een wetenschapshistorische biografie: om het doctoraat te verkrijgen, als oudedagsbesteding, als lustrumopdracht voor een bedrijf, als onderdeel van de reguliere taken van de wetenschapshistoricus, om een moreel of intellectueel voorbeeld te stellen. Dit maakt het niet minder interessant, alvorens de diverse auteurs aan het woord komen, ons af te vragen wat de toegevoegde waarde is van de biografie voor de wetenschapsgeschiedenis, een discipline die toch vooral beoogt de wetenschapsontwikkeling in kaart te brengen.

De laatste decennia nam de wetenschapsgeschiedenis afstand van het teleologische heldenepos over bovenaardse genieën die door toewijding aan de zuivere wetenschap grote ontdekkingen voor de mensheid deden. Deze traditionele invalshoek veronderstelde wel dat externe, niet-wetenschappelijke invloeden werden verdisconteerd, maar ging er evenzeer van uit dat deze nooit doorslaggevend zijn. De kennisproductie zelf kwam immers voort uit het individuele intellect dat logisch redeneerde, objectief waarnam en experimenteerde. Deze overtuiging heeft inmiddels plaatsgemaakt voor die van wetenschapsontwikkeling als onderdeel van een steeds veranderende cultuur. Het tegenwoordige gezichtspunt is dat wetenschap werd bedreven door onderzoekers die zich bewogen in een eigen wereld die mede werd bepaald door economische, politieke, religieuze, en sociale factoren.¹

Deze paradigmawisseling heeft grote gevolgen gehad voor de waardering van de biografie.² Toen de wetenschapsgeschiedenis zich kort na de Tweede Wereldoorlog begon te professionaliseren, lag de nadruk op ideeëngeschiedenis en bleven individuele figuren als persoonlijkheden op de achtergrond. In de 'history and philosophy of science' traditie die tot in de jaren zestig bloeide, fungeerden individuele onderzoekers en hun werk op zijn best als case studies. Aan de hand van hun werkzaamheden trachtte men intern-wetenschappelijke of filosofische ontwikkelingen te illustreren. Persoonlijkheid en persoonlijke situatie werden bijgevolg grotendeels uit het verhaal weggeschreven: uiteindelijk maakte de man niet de wetenschap, maar de wetenschap de man – of vrouw. Individueel genie of persoonlijke creativiteit als doorslaggevende factor was meer iets voor de humaniora: zonder Proust geen *A la recherche du temps perdu*, maar zonder Newton zou de universele gravitatie, immers onontkoombaar, ook wel zijn ontdekt.

De sociologische invloed die vanaf de jaren zestig het vakgebied sterk beïnvloedde, stimuleerde de 'depersonalisatie' van de wetenschapsgeschiedenis nog meer. Het sociolo-

* Istituto Olandese di Roma – Nederlands Instituut te Rome. Via Omero, 10-12, I 00197 Roma.

1. Zie voor een inleiding op deze ontwikkeling: B. Theunissen, C. Hakfoort e.a., ed., *Newtons God en Mendels bastaarden. Nieuwe visies op de 'helden van de wetenschap'* (Amsterdam 1997).
2. Zie hierover bijvoorbeeld Thomas L. Hankins, 'In defence of biography: the use of biography in the history of science', *History of Science* 17 (1979) 1-16; L. Pearce Williams, 'The life of science and scientific lives', *Physis* 28 (1991) 199-213; en met name Thomas Söderqvist, 'Existential projects and existential choice in science: science biography as an edifying genre' in: Michael Shortland en Richard Yeo ed., *Telling lives in science. Essays on scientific biography* (Cambridge 1996) 45-84, m.n. 44-60; Christopher Lawrence en Steven Shapin ed., *Science incarnate. Historical embodiments of natural knowledge* (Chicago 1998).

gisch perspectief van iemand als Robert K. Merton verlegde de aandacht van het individu naar het collectief van wetenschapsbeoefenaren en naar de rol van de omringende maatschappij; idiosyncrasieën van individuele wetenschappers waren voor Merton in dit verband irrelevant. Met de opkomst van nieuwe benaderingen als de 'social history of science' en de 'sociology of scientific knowledge' veranderde de situatie enigszins, maar niet wezenlijk. Er kwam meer erkenning voor het contingente, en daarmee ook voor het persoonlijke element in de wetenschapsontwikkeling. Maar toch bleef men individuen vooral vanuit functioneel perspectief bestuderen, zij het nu om inzicht te krijgen in de sociale context van wetenschappelijke ontwikkelingen. Duidelijke voorbeelden hiervan leveren de Kelvinbiografie van Crosby Smith en Norton Wise en de Faradaybiografie van Geoffrey Cantor.³ Kelvins persoonlijkheid – waarover ook maar zeer schaarse gegevens voorhanden zijn – komt in zijn 'biografie' niet of nauwelijks aan bod; de analyse van zijn werk wordt ingebed in de wetenschapsfilosofische, politieke en religieuze context waarbinnen de 'sociale Kelvin' opereerde. In Cantors biografische studie draait alles om Faradays lidmaatschap van een religieuze sekte, de Sandemianians: de biograaf ziet hierin, tot in de details, de sleutel tot een goed begrip van zowel Faradays werk als zijn persoon. Iets soortgelijks geldt tot op zekere hoogte ook voor de terecht veelgeprezen Darwinbiografie van Adrian Desmond en James Moore, met dien verstande dat hier zelfs de analyse van het werk aan de reconstructie van de 'sociale Darwin' ondergeschikt wordt gemaakt.⁴ Dergelijke biografieën confronteren ons met een paradox van het genre. De sociale context, eenmaal gereconstrueerd, gaat fungeren als verklaringsgrond voor het denken en handelen van individuen; personen worden 'uit hun tijd' verklaard en daarmee wordt het strikt persoonlijke, dat de bestaansgrond is van de biografie, hen ontnomen.

Deze benadering is nog steeds populair in de vorm van de biografie van een zogenaamde 'doorsnee wetenschapper'. Wil men 'wetenschap in actie' zien, dan is een biografie van de 'ordinary scientist' een goede methode om de lezer een kijkje in de keuken te gunnen. Het genre biedt daarnaast de mogelijkheid om de ideologische en maatschappelijke componenten in de ontwikkeling van wetenschap verder te accentueren. De zogenaamde microstoria, zo toont Frank Huisman aan in zijn artikel 'Microstoria of biografie?', leent zich echter minder voor het boekstaven van wetenschappelijke processen. Sinds Carlo Ginzburg het genre ijkte met zijn biografie over een molenaar wiens verklaringsmodel voor het aardse gebeuren bestond uit 'kaas en wormen', concentreert de microhistoricus zich namelijk op personen die juist niet representatief zijn. Aan de hand van hun a-typische levens kan het bestaande paradigma van een periode hoogstens worden verguisd doordat men laat zien dat er wel degelijk andere opvattingen bestonden. Deze redenering gaat echter niet op voor Johannes Groenevelt, de protagonist van de door Huisman besproken biografie door Harold Cook.⁵ Groenevelts medische handelen bracht hem in grote problemen omdat hij zich onder andere met de voor *medicinae doctores* verboden, maar technisch interessante steensnijderij inliet. Het lot van Groenevelt maakt met andere woorden veel duidelijk, met name dat rond 1700 in Engeland de beoefening van de geneeskunst aan verandering onderhevig was. De belangstelling voor experimentele filo-

3. Crosby Smith en M. Norton Wise, *Energy and empire: a biographical study of Lord Kelvin* (New York 1989); Geoffrey Cantor, *Michael Faraday: Sandemanian and scientist: a study of science and religion in the nineteenth century* (New York 1991).

4. Adrian Desmond en James Moore, *Darwin* (Londen 1991).

5. Harold J. Cook, *The trials of an ordinary doctor. Joannes Groenevelt in seventeenth-century London* (Baltimore/Londen 1994).

sofie, natuurlijke historie, chemie en geneeskunde maakt de arts Groenevelt tot één van de exponenten van deze 'nieuwe wetenschap', zijn handel en wandel exemplificeert kortom het concept Wetenschappelijke Revolutie.

De in de mode gekomen poststructuralistische reflectie maakte de zaak van de biografie er ondertussen niet beter op. De focus op teksten als autonome bron leek werk en leven definitief te scheiden. Intenties van de auteur deden er niet toe, hij of zij was dood, en bestond nu fond zelf ook uit niets anders dan teksten. De coherentie van het individu, zo betoogde men, was een mythe, een uitvinding van de biograaf. Het zelf werd gezien als discontinu en elke poging tot samenhangende reconstructie moest wel uitlopen op een fictioneel portret. Een extreem voorbeeld van 'depersonalisatie' levert Bruno Latours *Pasteurization of France*. Terwijl dit (overigens niet als biografie bedoelde) werk wil laten zien hoe Pasteur Frankrijk 'veroverde', is de persoon Pasteur bij Latour gereduceerd tot een vehikel van een primordiale *Wille zur Macht*. Latours *Pasteurization*, aldus Pearce Williams, is *Hamlet* zonder de prins van Denemarken.⁶

Maar de neergang van de professionele waardering van de biografie is de laatste jaren tot stilstand gebracht. Dat geldt niet alleen voor de wetenschapshistorische biografie, maar vooral voor het fenomeen biografie in het algemeen. Hoewel van ons land altijd wordt gezegd dat het geen biografische traditie kent, kan men ook wat Nederland betreft sinds een jaar of tien van een opleving spreken. Als was het om deze ommekeer te rechtvaardigen: aan reflectie op het herontdekte genre is vanaf dat moment geen gebrek. Verschillende congressen en studiedagen belichtten nut en nadeel van de biografie, en de biografie kreeg zelfs een heuse werkgroep met een eigen tijdschrift: *Biografie Bulletin*.⁷ In 1989 wijdde het *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis* al een themanummer aan de geschiedtheoretische implicaties van de biografie als historische methode.

Niet iedereen bezag de biografiegolf met welgevallen. Michael Zeeman meende zelfs dat er zich 'een ramp' in de wereld van de Nederlandse biografie aan het voltrekken was. Hij richtte zich in zijn filippica vooral tegen het gemak waarmee men zich van het populaire genre zou bedienen: 'De gewieksten onder de jonge wetenschappers, de meest ambitieuze onder de reeds naar de journalistiek uitgeweken oudere wetenschappers, alsmede de treurigste onder de gevestigde gemankeerde wetenschappers', zo stelde hij, kregen sinds enig tijd lucht van de Vleespotten van Egypte die de diverse fondsen beschikbaar stelden. De biografie zou een grote aantrekkingskracht uitoefenen omdat het vanuit – de term is van hem – wetenschappelijk oogpunt zo'n overzichtelijk genre was. Methodische vragen deden zich niet voor, en het materiaal kende gelukkig beperkingen. Je had een geboortedatum, een overlijdensdatum en daartussen hing je een verhaal op. Velen zouden slechts de ambitie hebben volledig te zijn en veel te weinig nadenken over de te hanteren methode. Biografen verklaarden te weinig, verantwoordden nauwelijks, vergaten zelfs te vergelijken en de gekozen invalshoek toe te lichten.⁸

Zeemans boutade zal in de navolgende artikelen nog vaak worden aangehaald. Men moet hem nageven dat hij als eerste de wildgroei aan biografieën signaleerde en de recht-

6. Bruno Latour, *The Pasteurization of France* (Cambridge, Mass. en Londen 1988); Williams (n. 2), 'The life of science', 210.

7. De werkgroep biografie van de Maatschappij der Nederlandse voor Letterkunde te Leiden organiseerde sinds 1990 bijeenkomsten over de diverse problemen van de biografie. Een neerslag daarvan vindt men in het *Biografie Bulletin*, met name de uitgave 'Thema: wetenschap en biografie', red. Koen Hilberdink, *Biografie Bulletin* 6 (1996), is voor de wetenschapsgeschiedenis van belang.

8. Michael Zeeman, 'Het laatste woord', *Feit & Fictie* 4 (1998) 8-12.

matigheid van het fenomeen aan de orde stelde. Wie een blik werpt in de Nederlandse Centrale Catalogus merkt in ieder geval het steeds losser wordende gebruik van de aanduiding biografie op: er blijken levensbeschrijvingen te bestaan van 'dode dingen' als Barbiepoppen en een VOC-schip.⁹ Eén Zeeman-observatie is nog de moeite waard hier te releveren: 'Is een leven vanaf het begin interessant of is uitsluitend van belang hetgeen dat, zodra de gebiografeerde interessant geworden is, nog een rol speelt'. Dat brengt ons bij de problematische verhouding tussen het leven en werk die voor de wetenschapshistorische biografie extra prangend is. Deze kwestie vormt dan ook de rode draad in deze inleiding. Ten aanzien van Zeemans overige bezwaren is het afdoende hier te volstaan met het adagium van de door Zeeman vereerde Lytton Strachey. 'Je n'impose rien, je ne propose rien, j'expose', door Klaas van Berkel even krachtig geherformuleerd als: 'De biografie heeft geen methode, maar is een methode'.¹⁰

Recente producties als de Heimansbiografie van Coesel, de Huygensbiografie van Andriessse, de Dijksterhuisbiografie van Van Berkel en biografieën in de maak van onder anderen Aletta Jacobs, Hendrik Antoon Lorentz, Hugo de Vries en Heike Kamerlingh Onnes, geven blijk van een herwaardering die, zoals gezegd, onderdeel is van een algemene biografieëngolf in Nederland. Met de eenwording van Europa dienen er voor de erflaters van de Nederlandse beschaving kennelijk nog zelfstandige monumenten te verrijzen. Het fenomeen wetenschapshistorische biografie kent zijn eigen moeilijkheden. Daarom is het interessant, zoals de auteurs in dit themanummer doen, de veelsoortige legitimeringen die diverse biografen voor hun bezigheden aangevoerd hebben onder de loep te nemen. Voor het gemak uitgaand van de veronderstelling dat er sprake is van een wezenlijk onderscheid, zal deze inleiding aandacht besteden aan het verschil tussen de wetenschapshistorische biografie en de levensbeschrijving van een staatsman, literator of kunstenaar.

In 1938, toen Jan en Annie Romein hun *Erflaters van onze beschaving. Nederlandse gestalten uit zes eeuwen* publiceerden, selecteerden zij voor hun reeks van zesendertig portretten negen mannen die hun leven grotendeels aan de wetenschap hadden gewijd. In de recente van geld en prijzen voorziene biografieëngolf zijn dat er verhoudingsgewijs beslist minder. Dit zegt iets over de algemene belangstelling voor de wetenschap, maar ook over de relatief geringe hoeveelheid stof die wetenschapshistorische biografieën gewoonlijk doen opwaaien. Zelden worden we hier geconfronteerd met prikkelende nieuwigheden, hardnekkige vetes tussen groepjes fans of tegenwerkende weduwes. Van Berkel meende zich in de inleiding van zijn Dijksterhuisbiografie zelfs te moeten verantwoorden voor het schrijven van een boek over iemand die een heel saai leven had geleid. Alleen al het feit dat de wetenschappelijke weduwe een veel minder bekend fenomeen is dan de literaire, zou kunnen wijzen op een principieel andersoortige relatie tussen leven en werk bij de wetenschapper.

Een biografie beoogt, uiteraard in samenhang met het leven, meer licht te werpen op het oeuvre, of we nu te maken hebben met wetenschappelijke ontdekkingen, literaire geschriften, kunst of maatschappelijk handelen. Slechts van zeer weinigen is alleen het leven boeiend genoeg voor een biografie, laat staan voor een boek dat zich geheel en al concentreert op het privé-leven. Andriesses biografie van Huygens¹¹ gaat in deze richting, maar sluit het wetenschappelijk oeuvre zeker niet buiten. Sterker nog: Titan, de belichaming

9. M.G. Lord en K. Spaink, *Voor altijd je Barbie: de officieuze biografie van een echte pop* (Amsterdam 1995) en H. Bonke, *De zeven reizen van de Jonge Lieve: biografie van een VOC-schip, 1760-1781* (Nijmegen 1998).

10. K. van Berkel, *E.J. Dijksterhuis. Een biografie* (Amsterdam 1996) 9.

11. C.D. Andriessse, *Titan kan niet slapen. Een biografie van Christiaan Huygens* (Amsterdam 1994).

van Huygens de onderzoeker, zo toont Fokko Jan Dijksterhuis aan in zijn bespiegelingen naar aanleiding van Andriesses boek, fungeert in *Titan kan niet slapen* als verklaringsgrond voor het niet altijd over rozen gaande persoonlijke leven van Christiaan Huygens. De paradoxale constatering dat sommige mensen voornamelijk via hun werk tot leven komen, blijkt bij (workaholic) wetenschappers meer voor te komen. Christopher Hibberts *Nelson. A personal history* (Londen 1995) is een zuiverder specimen van beperking tot het particuliere. Niettemin kunnen we ons ook hier afvragen of Hibbert werkelijk een biografie schreef die puur over het particuliere handelt: zou het turbulente liefdesleven van Nelson interessant zijn als diens koene daden in het openbare leven geen standbeeld op Trafalgar Square hadden gerechtvaardigd?

Het gevoelsleven van wetenschappers vormt zelden de hoofdreden tot biografisch boekstaven. Informatie over emoties of huiselijke details worden in het geval van wetenschappers snel als niet ter zake of zelfs als afbreuk doend aan het oeuvre ervaren. Toch is het te gemakkelijk de belangstelling voor het persoonlijke af te doen als voyeurisme of banale nieuwsgierigheid. De neiging tot *petite histoire* brengt ons bij het voor de wetenschapshistorische biografie cruciale punt: mag er überhaupt – impliciet of expliciet – een relatie tussen de wetenschappelijke prestaties en de persoonlijke lotgevallen verondersteld worden? Is het mogelijk, zo ja wenselijk en productief deze twee categorieën op elkaar te betrekken, vooral in het geval het doel primair is een bijdrage aan de wetenschapsgeschiedenis te leveren? Het negeren van het private lijkt gevaarlijk omdat de persoonlijke mythe immers het scheidingsproces schraagt of misschien zelfs wel genereert. Schijnbaar onbetekenende details kunnen van wetenschapshistorische betekenis zijn. Een van de belangrijke bestaansredenen van de wetenschapshistorische biografie is nog altijd het inzicht dat zij verschaft in creatieve processen, dus in de totstandkoming van wetenschappelijke uitvindingen. Van Ruler toont dit aan in zijn exposé over het nut van biografische gegevens voor de reconstructie van de intellectuele ontwikkeling van Descartes. Gegevens ontleend aan diens persoonlijke wedervaren helpen bij een exacte datering van opkomend gedachtengoed, voeden de interpretatie van sprongen in het denken en reiken tenslotte de bronnen van het oeuvre aan.

In haar artikel 'Geleerdengenialogie versus biografie in gender- en wetenschapsstudies' relateert Mineke Bosch terecht de scheiding tussen leven en werk en houdt zij een pleidooi voor de socialisering van de wetenschapshistorische biografie. Biografieën die de in de wetenschap bereikte status nog altijd relateren aan de kwaliteit of de betekenis van het werk, dienen als ongewenste mythologisering te worden afgedaan. Niet in de laatste plaats moet, wat zij noemt, 'genialogie' worden vermeden omdat levensbeschrijvingen met een dergelijk oogmerk vrouwen bijna a priori als subject van de wetenschapshistorische biografie uitsluiten.

Bosch heeft zeker gelijk als we kijken naar de totstandkoming van wetenschappelijk onderzoek of de waardering ervan. Het probleem van het verschil tussen enerzijds een artistiek of literair oeuvre en anderzijds wetenschappelijke prestaties is hiermee echter niet opgelost. De gemoederen kunnen bijzonder hoog oplopen als het gaat om de duiding van kunstwerken of literaire geschriften in relatie tot bepaalde persoonlijke gebeurtenissen uit het leven van de *auctor intellectualis*. Het is een vrijwel alom geaccepteerd feit dat bij literatoren en schilders de eigen emoties vaak uitdrukking vinden in het artistieke oeuvre, zodat de ware persoonlijkheid c.q. het wezen van de kunstenaar bij uitstek in zijn producten

12. B. Toussaint en P. van der Velde ed., *Aspecten van de historische biografie* (Kampen 1992) 18.

valt te onderscheiden. Hella Haasse noemde dit eens 'het geschrevene als vorm, waarin het leven in letterlijke zin toonbaar is geworden'. Het levenswerk wordt hier dus geïnterpreteerd als 'een indirecte of schijnbare rechtstreekse zelfonthulling' die de biograaf een sleutel tot het individuele raadsel biedt.¹² Deze uit de Romantiek stammende benadering van literatuur als expressie van wat de auteur innerlijk beweegt, is, hoe kan het ook anders, vooral bij auteurs van schrijversbiografieën populair. Jan Fontijn haalde in dit verband eens Jozef Brodsky aan: 'De biografieën van dichters zijn net als die van vogels identiek, hun werkelijke personalia vind je in het geluid dat zij voortbrengen'.¹³ Voor menigeen impliceert een en ander een categorisch onderscheid tussen de literaire en de historische biografie.

Voorbeelden uit recente biografieën die in de navolgende artikelen geregeld aan de orde komen, kunnen dit probleem van de (wetenschapshistorische) biografie verhelderen. Kees Andriess bespreekt bijvoorbeeld Huygens' eersteling *Van Reekening in spelen van gheluck*. Het werkje was zowel een praktische handleiding bij het dobbelspel als een studie van de kansrekening. Deze dubbele doelstelling wijst erop dat de eigenstandige ontwikkeling van het mathematische genie wel eens minder rechtlijnig kan zijn dan de richting van Andriesses betoog doet vermoeden. *Titan kan niet slapen* is een schoolvoorbeeld van een boek dat leven en werk beide aan de orde stelt, maar zo goed als geen dynamische relatie tussen deze twee veronderstelt, daar althans niets mee doet. Heeft Christiaan werkend aan zijn dubbelboekje niet gehoopt een methode te vinden die broer Constantijn en hemzelf van extra inkomsten voorzag? De liefdesavonturen van de beide broers waren niet bepaald goedkoop. Het wordt echter geheel aan de lezer overgelaten een dergelijke gevolgtrekking te maken.

Het is evident dat Van Berkels uiteenzettingen over het jarenlange leraarschap van E.J. Dijksterhuis tot een beter begrip van de thematiek van diens oeuvre leiden. Dat is niet verbazingwekkend aangezien Dijksterhuis zelf per slot van rekening een exponent van de om didactische reden beoefende wetenschapsgeschiedenis was. Het zijn in dit boek echter de absolute trivia die het meest frapperen, bijvoorbeeld Dijksterhuis' grote voorliefde voor de componist Bruckner en de wijze waarop hij zijn lezingen oefende. Om met het laatste detail te beginnen: Dijksterhuis schreef zijn lezingen in steekwoorden op systeemkaarten, bevestigde die in een kaartstandaard op zijn fiets en leerde zo al trappend tussen zijn woonplaats Oisterwijk en de HBS in Tilburg zijn betogen uit het hoofd. Het in zijn excentriciteit buitengewoon veelzeggende detail informeert in de eerste plaats over de context waarbinnen Dijksterhuis' leven en werk zich voltrokken. Zelfs in een drukke industriestad als Tilburg kon men kennelijk zonder op te letten fietsen. Ten tweede komen we iets te weten over Dijksterhuis zelf. Zijn systematische inslag en drang tot perfectie waren klaarblijkelijk allesoverheersend: iedere minuut werd benut, zodat hij zichzelf de weinige minuten tot reflectie ontnam die hem bij een zo vol dagprogramma zouden zijn gebleven. Het tweede detail, de liefde voor Bruckner, die zelfs zo groot was dat hij zijn leerlingen tot de componist trachtte te bekeren, zet eveneens tot denken over zijn persoonlijkheid aan. De aanvankelijke voorliefde voor Bach valt te begrijpen, maar de voorkeur voor de componist die de orkestratie van symfonieën verrijkte door het veelvuldig toepassen van aanzwellende blaaspartijen van onder meer tuba's, lijkt niet in het plaatje van de nuchtere en efficiënte wiskundige te passen; had Dijksterhuis dan toch gevoel en ontladde zich dat bij de Zevende van Bruckner?

13. Jan Fontijn, *Broeders in bedrog. De biograaf en zijn held* (Amsterdam 1997) 123-124.

Evenals Andriessse weigert Van Berkel eventueel als causaal aan te merken verbanden tussen leven en werk te expliciteren. Dat is een gemiste kans, want de kleinigheden van Dijksterhuis' dagelijks leven bevestigen het beeld van de wat saaie geleerde die de verbeeldingskracht miste om zelf creatief, origineel wiskundig werk tot stand te kunnen brengen, zich daarom concentreerde op de wetenschapsgeschiedenis en de hartstocht die hij niet in zijn werk kwijt kon op de muziek richtte. Ogenschijnlijk nutteloze kennis wordt daarmee buitengewoon relevant. Door kennis te nemen van het particuliere wordt de lezer echter niet zozeer voorgelicht over inhoud en betekenis van het werk, als wel over de thematiek en zeker over de totstandkoming. Het aanwijzen van oorzaak en gevolg gaat veelal samen met psychologiseren. Opmerkelijk is dat aan wetenschappers nauwelijks psycho-biografieën zijn gewijd, als men tenminste de biografieën van psychoanalytici buiten beschouwing laat.¹⁴ Dit doet wederom het vermoeden rijzen dat de veelal saaie levensloop van wetenschapsmensen daartoe te weinig aanknopingspunten biedt. Jaap Bos behandelt in zijn 'Projecteren, verklaren en verhullen' de rol van zowel psychoanalyse in de geschiedenis als geschiedenis in de psychoanalyse. Aan de hand van studies van en over Freud en tevens over diens vriendin Lou Andreas-Salomé, houdt hij een pleidooi voor meer aandacht voor de dialoog, c.q. de psychologische wisselwerking, tussen biograaf en gebiografeerde.

Bij vergelijking van de boeken van Andriessse en Van Berkel valt op dat Andriessse zijn held eigenlijk behandelt als een kunstenaar en daarmee een 'schrijversbiografie' heeft vervaardigd, terwijl Van Berkel een historische biografie schreef. Christiaan Huygens is voor Andriessse een volwaardig equivalent van de 'homme des lettres' – een 'homme de science' zou men kunnen zeggen – die zichzelf verwerkelijkte in het slingeruurwerk, in de botsingswetten en de invloed van de zwaartekracht. Bezetenheid voor de wiskunde deed de held alles en iedereen vergeten. Als er geen kaarsen hadden bestaan, zou Christiaan ze hebben uitgevonden, want ze waren onmisbaar voor het maximaliseren van het aantal werkuren. Andriessse ziet Huygens duidelijk als een genie. Niet voor niets haalt hij in excursen een paar keer Schopenhauer aan,¹⁵ wiens visie niet alleen op hem, maar in het algemeen een grote invloed heeft uitgeoefend op waardering en doelstelling van de biografie. De filosoof stelde in zijn *Parerga und Paralipomena* dat bij het ware genie het persoonlijke pleegt te verdwijnen. Het wordt gesublimeerd in het intellectuele dat daarmee tot het ware doel van het leven wordt verheven. Het intellectuele krijgt door de voortdurende groei van inzicht en kennis samenhang en is het equivalent van een kunstwerk in wording. Daarmee wordt het uitermate opportuun het persoonlijk leven van genieën te kennen, aangezien dat in het oeuvre wordt geëxpliciteerd.

Die persoonlijke mythe kan de biograaf natuurlijk op allerlei manieren opsporen, maar voor de wetenschapshistorische biografie lijkt de route via het oeuvre het meest zinvol. Door het wetenschappelijk oeuvre zo nauwgezet mogelijk door te nemen, kan men de verborgen obsessies van de geestelijke vader op het spoor komen. In de psychologie is het aanvaard dat psychische conflicten intellectuele ontwikkelingen kunnen bewerkstelligen. Dit betekent dat brandpunten van individuele levens de sleutel tot succes blootleggen omdat zij informatie verschaffen over de dynamiek van kennisvorming. De individuele uniciteit relateert bijvoorbeeld ook de rechtlijnigheid van het onderzoeksproces, doordat zij aandacht vraagt voor toevalligheden, persoonlijke kleuring, en zelfs voor inconsistenties en onbedoelde betekenissen en uitkomsten van wetenschappelijke werkzaamheid.

14. Enkele van de schaarse voorbeelden zijn F.E. Manuel, *A portrait of Isaac Newton* (Cambridge, Mass. 1968); H.E. Gruber, *Darwin on Man: a psychological study of scientific creativity* (Chicago 1981).

15. Andriessse (n. 11), *Titan kan niet slapen*, 18, 148.

Deze werkwijze lijkt niet op te gaan voor niet-genialen. Als, zoals bij de heel knappe, maar niet geniale Dijksterhuis, leven en werk als meer gescheiden worden ervaren, kiest men vaak voor de intellectuele biografie. Voor de speurtocht naar de drijfveren achter een wetenschappelijk oeuvre is het noodzakelijk de ideeën van de gebiografeerde in hun context te tonen, dat wil zeggen men concentreert zich op persoonlijke feiten die in relatie staan tot het levenswerk. Het euvel van de intellectuele biografie is natuurlijk dat zij, omdat 'het leven' iets afgeleids is, eigenlijk geen biografie is. Bij een dergelijke motivatie gaat men bovendien al gauw twijfelen aan de toegevoegde waarde van het biografische: een samenvattende bespreking van het oeuvre, inclusief de receptie, zou weleens vruchtbaarder kunnen zijn. Een maatgevende intellectuele biografie is nog altijd E.H. Gombrichs boek over Aby Warburg (1970).¹⁶ Gombrich had duidelijk hogere pretenties dan het lichten van Warburgs intellectuele doopceel. Geheel in lijn met de multidisciplinaire benadering van zijn leermeester probeerde hij de Duitse cultuurfilosofie rond het jaar 1900 en de context waarin deze ontstond te reconstrueren. Misschien is deze ambitieuze optiek wel de inzet van de meeste historische biografen en is het verschil tussen de artistieke of genieën-biografie en de historische biografie er vooral één van perspectief. Deze andere verhouding is te vergelijken met de verschillende lenzen van een camera: de kleinbeeld van de schrijversbiografie stelt scherp op de persoon in het midden, de groothoek van de historische biografie legt een panorama vast. Vermoedelijk beoogde Van Berkel met zijn boek meer dan via de biografische methode het inzicht in Dijksterhuis' oeuvre te verhogen. Vroegere publicaties van zijn hand over bijvoorbeeld Dilthey geven aanleiding te veronderstellen dat er een verborgen agenda is geweest, namelijk door middel van het vervaardigen van een op de historische totaliteit gerichte biografie de versplintering en specialisering in de geschiedwetenschap te overstijgen.¹⁷

De eigenlijke vraag is natuurlijk waarom wij eigenlijk van alles willen weten over de levens van door ons bestudeerde wetenschappers. Het genoegen van het lezen van een biografie bestaat kennelijk uit het bevredigen van de nieuwsgierigheid naar de persoon achter het werk. De apologetische toon van menige wetenschapshistorische biografie geeft echter aan dat deze belangstelling nog altijd als iets 'minders' wordt gewaardeerd. Het functionele uitgangspunt is een goede manier om verdenking van ongezonde belangstelling voor personalia te pareren. Wat dat betreft verkeert de wetenschappelijke biografie nog steeds in het stadium waarin de wetenschapsgeschiedenis zich tot voor kort bevond: ze moest altijd goed zijn voor iets anders, anders was ze nergens goed voor. De wetenschapsgeschiedenis was bijvoorbeeld goed voor de wetenschap zelf, voor de wetenschapsfilosofie, of als didactisch hulpmiddel voor de aankomende wetenschapper. Nu de wetenschapsgeschiedenis inmiddels goed genoeg is voor zichzelf wordt de biografie gered als zijnde goed voor de wetenschapsgeschiedenis. De biografie kan onvermoede perspectieven openen op de totstandkoming van iemands wetenschappelijk werk, en dus is ze een nuttig instrument voor de wetenschapshistoricus.

De biografie kan deze functie vervullen, maar dan moet weer de vraag worden gesteld of dergelijke kennis over de persoon in wetenschapshistorisch opzicht wel iets aan het bestaande beeld toevoegt. Kan wetenschapsgeschiedenis niet efficiënter op een onpersoonlijke manier worden beoefend? Deze problematiek hangt samen met de kwestie van de interpretatie van het wetenschappelijk werk die ogenschijnlijk meer vastligt dan die van

16. E.H. Gombrich, *Aby Warburg. An intellectual biography* (Londen 1970).

17. K. van Berkel, *Renaissance der cultuurwetenschap* (Leiden 1986) 83-89.

literatuur en kunst. De relativiteitstheorie verandert niet van inhoud op het moment dat een onderzoeker ontdekt dat Einstein drie in plaats van twee vrouwen had en ook nog een kind verwekte waar hij niet naar omkeek. Wel werpt zo'n vondst licht op de sociaal-culturele omstandigheden waaronder grote ontdekkingen tot stand kunnen komen. De functionele biografie heeft daarom haar bestaansrecht, maar moet de wetenschapshistorische biografie het inderdaad helemaal van deze optiek hebben? En is dit wat het enthousiasme voor het genre verklaart?

Met Thomas Söderqvist, die recent een 'existentiële' benadering van de levensbeschrijving bepleitte,¹⁸ en ook met Jaap Bos in dit themanummer, kan worden gesteld dat dit enthousiasme nog een diepere grond heeft. Het geldt niet zozeer de betekenis van de biografie voor de wetenschapsgeschiedenis, maar vooral de biografie als zodanig. De wetenschappelijke biografie heeft het functionele argument niet nodig. De biografie, ook de wetenschappelijke, kan op eigen benen staan; het is een zelfstandig genre dat zijn waarde aan niets anders hoeft te ontleen. Wij zijn nieuwsgierig naar het hoogstpersoonlijk wedervaren van een wetenschapper en daarom lezen we zijn biografie. In de mens achter het oeuvre kunnen wij ons herkennen, ons spiegelen en ons laten verheffen – hebben we niet allen de heimelijke wens dat de geest die de biograaf zijn dode materiaal heeft ingeblazen ook de lezer inspireert? In de behoefte voorzien die dergelijke doodnormale menselijke motieven creëren is een eerbare bezigheid die geen rechtvaardiging van andere aard behoeft. Het doorprikken van de idee van de coherente persoonlijkheid heeft de wetenschapshistoricus niet zozeer van een mythe verlost, als wel bewust gemaakt dat hij niet zonder die mythe kan. Wij geven zelf coherentie aan ons bestaan, dat denken wij tenminste, en we zijn bewust en onbewust bezig zin en samenhang aan te brengen tussen wat er in onszelf en in onze interacties met de buitenwereld gebeurt. Ons bestaan als individu heeft geen zin, wij geven het zin. Dat valt bepaald niet mee, en daarom zijn we zo nieuwsgierig naar het leven van anderen. Daar vinden wij zoals gezegd een spiegel, troost, escape. In het proces van reflectie op het eigen bestaan, in de pogingen er vorm aan te geven, biedt het leven van de gebiografeerde herkennings- en aanknopingspunten. Een goede biografie gaat immers over hoe iemand zijn eigen 'coherente persoonlijkheid' construeerde of over hoe hij of zij daar juist niet in slaagde. Zo'n biografie belicht de keuzes die werden gemaakt, of juist niet, de conventies die werden gevolgd of doorbroken, de betekenis van de hoofdpersoon voor zijn of haar omgeving of vakgebied en zo verder. We kunnen ons soms wel, soms niet met de gebiografeerde identificeren, maar in elk geval gaat er voor ons een intrinsieke fascinatie uit van het proces van al dan niet geslaagde zelfdefinitie en -verwerkelijking. De mate waarin de biograaf erin slaagt dat proces aanschouwelijk te maken, bepaalt in hoeverre zijn portret gelukt is.

Van Ruler schrijft in zijn conclusie dat de wetenschapshistorische biografie de lezer helpt het verleden te lezen. Net zomin als boeken door stromingen of tijdgeesten worden geschreven, komen wetenschappelijke ontdekkingen puur tot stand in steriele reageerbuisen of vacuümgetrokken ruimtes. In beide gevallen is de mens de initiator. De biografie van een wetenschapper bericht voor een groep geïnteresseerden over een leven in de wetenschap, en zij dient hiermee dezelfde behoeften als de zojuist genoemde. Er is wat dit betreft dan ook geen reden de wetenschappelijke biografie te onderscheiden van biografieën van generaals, filmsterren of koningen. Ook de wetenschappelijke biografie heeft een eigen waarde en kent dezelfde mogelijkheden en beperkingen als de literaire, de politieke, of welk sub-genre dan ook. 'Special pleading' hebben wetenschapshistorische biografen dus niet nodig.

18. Söderqvist (n. 2).